

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

HUMANITARIAN SCIENCE

УДК 82.091–7:82–95

Л.В. Прокопович, канд. техн. наук, доц.

Одеський національний політехнічний університет, пр. Шевченка, 1, 65044 Одеса, Україна: e-mail: katkulta@mail.ru

ЛІТЕРАТУРНА ПАРОДІЯ ЯК ФОРМА ТВОРЧОЇ ДИСКУСІЇ

Л.В. Прокопович. Літературна пародія як форма творчої дискусії. Пародія як літературний жанр — явище багатоліке й складне, яке дозволяє поетам і письменникам вирішувати багато творчих завдань. Втім, за поняттям «пародія» немає міцно закріпленого, чіткого й всеосяжного визначення. Єдине, що поєднує численні дефініції, — закріплення за пародією функції висміювання. Але чи можна висміювання вважати ключовою метою всіх пародій? Дане дослідження показує, що ні. Літературну пародію можна розглядати ще й як форму художньої критики, творчої дискусії. А в окремих випадках — і як форму альтернативної актуалізації текстів, на які створюються пародії, з обігруванням їх образів в інших семантичних ключах. Тому поняття «літературна пародія» потребує більш точного і широкого визначення, яке дозволило б правильно оцінити її місце в літературі й осмислити її роль у культурі в цілому.

Ключові слова: літературна пародія, жанр, текст, творча дискусія, художня критика, культура.

L.V. Prokopovich. Literary parody as a form of creative discussion. The parody as a literary genre represents a multifaceted and complex phenomenon, allowing poets and writers to solve numerous creative tasks. However, the notion of “parody” does not correlate to a fixed, clear and comprehensive definition. The only thing uniting numerous definitions relates to assigning the functions of derision to the parody. But can the derision be regarded as a key objective of all parodies? This study shows that not at all. The literary parody can be considered more as a form of art criticism and creative discussion, and in some cases as well as a form of alternative update of parodied texts with playing upon their images meaning in other semantic keys. Therefore, the concept of “literary parody” needs in a more precise and broad definition, allowing a proper assessment of its place in the literature and comprehensive understanding of its role in the culture as a whole.

Keywords: literary parody, genre, lyrics, creative discussion, art criticism, culture.

Вступ. Пародія, як літературний жанр явище багатоліке і надзвичайно складне. Однак існуючі визначення поняття «пародія» практично не відображають цієї складності, незважаючи на те, що дефініцій багато і всі вони істотно різняться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо літературну пародію розглядати не тільки як об’єкт досліджень в літературознавстві, але і як одну з форм художньої та соціокультурної комунікацій [1], то стає очевидним, що існуючі визначення цього поняття фіксують далеко не всі функції пародії.

Ось визначення пародії з найбільш поширених джерел.

Пародія (від грец. *parodia* — переспів, протипісня) — твір, що наслідує інший твір, автора або течію з метою їх висміювання. Пародія полягає в «передражнюванні», перевертання оригі-

DOI 10.15276/opu.2.46.2015.32

© 2015 The Authors. This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

налу, зведенні його «високої», серйозної образної мови в низький, смішний план [2].

Пародія — літературний жанр; твір, автор якого відображає манеру писання іншого письменника або в комічних образах представляє ідейно-тематичний зміст його твору [3].

Пародія — наслідування художнього твору, що має метою створення комічного ефекту; останній може бути заснований на невідповідності теми і стилю: висока тематика в поєднанні з низьким стилем (травестія), навпаки, висока стилістика у поєднанні з низькою темою (бурлеск), або ж на перебільшенні, надмірному використанні якого-небудь стилістичного прийому. Висміюватись може як неналежний стиль, так і негідна дійсність [4].

Викладення основного матеріалу дослідження. Можна навести ще багато інших прикладів, але всі вони лише підтверджують загальну ситуацію — за поняттям «пародія» немає міцно закріпленого, чіткого і всеосяжного визначення. Деякі дефініції не відмежовують цей жанр від інших жанрів і літературних прийомів, а, навпаки, розмивають межі. Наприклад, визначення пародії як твору, «автор якого відображає манеру писання іншого письменника» [3], входить у сферу такого поняття, як ремінісценція. А ремінісценція як форма літературного наслідування переслідує зовсім інші цілі, ніж пародія.

Разом з тим, у всіх відомих визначеннях пародії є одна спільна характеристика - висміювання. Але чи можна висміювання вважати ключовою метою всіх пародій? І, взагалі, це мета чи засіб?

Розглянемо приклади.

Відомо, що Ф.М. Достоевський у своєму романі «Біси» спародіював «фенологічну» точність описувань природи в прозі І.С. Тургенева, його витончене нюансування (тут і далі цитування мовою оригіналу): «Тут непременно кругом растёт дрок (непременно дрок или какая-нибудь такая трава, о которой надобно справляться в ботанике). При этом на небе непременно какой-то фиолетовый оттенок, которого, конечно, никто никогда не примечал из смертных, то есть и все видели, но не умели применить, а «вот, дескать, я поглядел и описываю вам, дуракам, как самую обыкновенную вещь». Дерево, под которым уселась интересная пара, непременно какого-нибудь оранжевого цвета» [5].

Треба зауважити, що й сам Достоевський став об'єктом пародії. Марк Алданов у романі «Витоки» спародіював у переказі свого героя, ліберального професора, пристрасть Достоевського до парадоксальних трагічних і одночасно фарсових ситуацій: «Вдруг к какой-нибудь этакой блуднице нагрянет в дом сразу человек тридцать, и князь при тридцати непрощенных гостях сделает предложение, а блудница тут же бросит в камин сто тысяч рублей и велит корыстолюбцу их вытащить и взять себе, а когда корыстолюбец откажется, подарит ему эти сто тысяч, а он их из гордости вернёт» [6].

Важко погодитися, що тут має місце просте висміювання. Тут, швидше, простежується творча полеміка, критика, облаченна в форму пародії. А це вже зовсім інший рівень сприйняття і пародії, і пародованого тексту.

Аналогічна ситуація простежується і з віршем Олексія Хом'якова «Іноземка» [7]:

Вокруг неё очарованье;
 Вся роскошь Юга дышит в ней,
 От роз ей прелесть и названье;
 От звёзд полудня блеск очей.
 Прикован к ней волшебной силой,
 Поэт восторженный глядит...
 ...
 Но ей чужда моя Россия,
 Отчизны дикая краса...
 ...
 Ей гордая душа поэта
 Не посвятит души своей.

У цьому вірші чи не вперше в історії російської поезії проведено прямий зв'язок між почуттям любовним і почуттям патріотичним (майже за століття до А. Ахматової: «Ты – отступ-

ник: за остров зелёный отдал, отдал родную страну... Для чего ты, лихой ярославец, коль ещё не лишился ума, загляделся на рыжих красавиц и на пышные эти дома?» і до В. Маяковського: «В поцелуе рук ли, губ ли, в дрожи тела близких мне красный цвет моих республик тоже должен пламенеть»). Таке співвідношення почуттів викликало неоднозначну оцінку і в середовищі поетів, і в середовищі критиків. В. Белінський негативно відгукнувся про ці вірші, а пізніше вони стали об'єктом пародії Козьми Пруткова «До альбому красивій чужеземці» [8]:

Вокруг тебя очарованье.
Ты бесподобна. Ты мила.
Ты силой чудной обаянья
К себе поэта привлекла.
Но он любить тебя не может:
Ты родилась в другом краю,
И он охулки не положит,
Любя тебя, на честь свою.

Ці приклади красномовно свідчать про те, що пародія здатна суттєво загострити творчу дискусію, ставши доповненням до професійної, серйозної критики. Але далеко не всі тексти потрапляють в поле зору «високої» критики. Та й не завжди є сенс «ламати списи», доводячи якісь очевидні речі. Засоби пародії в таких випадках можуть виявитися набагато ефективнішими.

Наприклад, у поетеси Зої Жаржевської є такі рядки [9]:

Стихи — это глупость, бессмысленный бред.
С другой стороны — игра, достойная шахмат.
Никчёмная трата ночей, зим и лет,
Но зато, если получится — все так и ахнут!

Вот те — против, а вот те — за!
Но знают те, кому магия стиха знакома, —
Удачно зарифмованная Гипотеза
Становится — Аксиомой.

Якби Зоя Жаржевська не була б переможницею поетичного конкурсу «Пушкін в Британії»—2005, серйозна критика тут взагалі була б недоречна. Але ім'я Пушкіна в назві заходу багатьох критиків збиває з пантелику, змушуючи ставитися до творчості учасників як до такої, що заслуговує і уваги, і конструктивної критики.

Так, можна довго і ґрунтовно розбирати ці відверто слабкі вірші, в яких і рима кульгає, і розмірність порушена (і жалюгідний вигляд мають виправдання поетеси, яка киває в цьому сенсі на Маяковського) [10]. Можна багато слів витратити на те, щоб довести, що і за змістом вірші безглузді [11].

Але можлива й інша реакція на цей твір — пародія. Наприклад, така [12]:

Как же тут не ахнуть!

Ура! Ура! Ура!
Теперь пришла пора
Сказать, что каждый рифмоплёт
Не что-то там, а Аксиомы создаёт!

Розуміючи пародію як інструмент критики, Дмитро Горос, наприклад, колекцію своїх пародій назвав «Вінегрет рецензій» [13], і «рецензує» таким чином все нові твори, які потрапляють в поле його зору.

Разом з тим, пародія далеко не завжди ставить своєю метою висміювання або критику. Цей жанр може переслідувати й інші, прямо протилежні, цілі. Наприклад, позитивну естетичну оцінку об'єкта. Така пародія не менш смішна, ніж критична. Адже висловити своє захоплення творчістю якого-небудь автора можна не тільки пафосно, але й весело.

Наприклад, Юрій Левітанський писав пародії головним чином на тих, кого вважав справжніми поетами. Він взяв старий дитячий віршик про зайчика (Раз, два, три, чотири, п'ять, вышел зайчик погулять...) і викладав його від імені найрізноманітніших своїх колег-ліриків. Наприклад, ось так [14]:

О ряд от единицы до пяти!
Во мне ты вновь сомнения заронишь.
Мой мальчик, мой царевич, мой зверёныш,
Не доверяйся этому пути!

або так [15]:

Не в смысле каких деклараций,
не пафоса ради, ей-ей,
мне нравятся серые зайцы —
те золушки наших полей.

Мне праздника лучшего нету,
чем видеть опять и опять —
по этому белому свету
тот заяц идёт погулять...

У першому випадку чітко вгадується почерк Б. Ахмадуліної, у другому — Я. Смелякова. Пародист створив узагальнені комічні образи стилів поетів, але образи ці викликають не сарказм, а добру посмішку. У цьому випадку, ймовірно, можна застосувати термінологію образотворчого мистецтва, подивившись на пародію, як на дружній шарж.

Виходить за рамки простого і «адресного» висміювання і пародія, що будується на основі якого-небудь відомого твору, але не спрямована проти цього твору. Мова йде про бурлеск і травестії. Яскравий приклад — численні переробки «Енеїди» Вергілія. Мало хто з пародистів (від Скаррона до Котляревського) ставили своєю метою посміятися саме над цим твором, але скористалися його популярністю і відомістю для розмови на інші, більш актуальні для них, теми.

Результати. Все це вказує на те, що пародія — явище набагато складніше, ніж прийнято вважати. Ймовірно, для більш точного визначення її форм, цілей і завдань слід було б повернутися до буквального перекладу слова «пародія» з грецької — переспів, протипісня. Тоді на пародію можна подивитися не як на наслідування з метою висміювання, а як на *альтернативне прочитання пародованого тексту*.

Пародист пропонує свій погляд на ситуацію, описану в пародованому тексті. Юрій Левітанський, до речі, книгу своїх пародій назвав «Сюжет з варіантами». До безперечних переваг цієї книги слід віднести не тільки віртуозне наслідування стилів різних поетів, але й здатність поміщати горезвісного зайчика в найрізноманітніші сюжети й декорації.

Власне, коли мова йде про тексти відомих поетів, то саме така форма пародії найчастіше і має місце. Наприклад, у Костянтина Батюшкова є такі рядки [7]:

Как ландыш под серпом убийственным жнеца
Склоняет голову и вянет,
Так я в болезни ждал безвременно конца,
И думал: Парки час настанет.

Образ конвалії, підрізаної серпом женця, досить драматичний і естетичний (особливо для поезії початку XIX століття) і навряд чи може стати об'єктом глузування або критики. Проте цілком здатний породити альтернативний погляд (на початку XXI століття) на ситуацію [16]:

Косили ландыши?
Зачем?!
Видать, тот жнец был пьян до безобразья.
Или любил в труде разнообразье.

Тут, очевидно, слід говорити вже не про творчу дискусію, а про обігрування ситуації або образу в різних семантичних ключах, тобто, знову ж таки, про альтернативну актуалізацію первинного тексту.

Висновки. Ймовірно, можна знайти й інші функції пародії, але й розглянутих прикладів достатньо, щоб зробити висновок про недосконалість існуючих визначень пародії як літературного жанру. У ці дефініції необхідно внести розуміння пародії як альтернативного прочитання пародованих текстів, як форми творчої дискусії з усіма її особливостями і пограничними різновидами, такими, як пародія-епіграма, пародія-дружній шарж, пародія-ремінісценція і т.п.

Це дозволить не тільки більш точно позначити місце пародії в літературі, а й по-іншому її осмислити й оцінити як явище в загальному культурному процесі.

Література

1. Прокопович, Л.В. Литературная пародия в дискурсе социокультурной коммуникации / Л.В. Прокопович // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: мат. VII Міжнарод. наук.-практ. конф., 11–13 вересня 2014 р., Одеса. — 2014. — С. 221 — 227.
2. Москвин, В.П. Лингвистическая стилизация и пародия / В.П. Москвин // Русская речь. — 2004. — № 2. — С. 45 — 57.
3. Литература и язык: энциклопедия / ред. А.П. Горкин. — М.: РОСМЭН, 2007. — 583 с.
4. Морозов, А. Пародия как литературный жанр (К теории пародии) / А. Морозов // Русская литература. — 1960. — № 1. — С. 50 — 77.
5. Достоевский, Ф.М. Бесы: роман / Ф.М. Достоевский. — М.: ЭКСМО, 2008. — 603 с.
6. Алданов, М.А. Истоки: избр. произведения: в 2-х т. / М.А. Алданов. — М.: Известия, 1991. — Т. 1. — 574 с. — Т. 2. — 512 с.
7. Песнь о любви: русская любовная лирика / авт. предисл., сост. и коммент. А. Горловский; худ. В. Цикота. — Кишинев: Литература артистикэ, 1985. — 704 с.
8. Прутков, К. Плоды раздумья: избранное / К. Прутков. — Донецк: БАО, 2007. — 320 с.
9. Жаржевская, З. Стихи о стихах [Електронний ресурс] / З.Жаржевская // Стихи.ру. — Режим доступу: <http://www.stihi.ru/2012/03/17/1610> (Дата звернення: 02.03.2015).
10. Какой же стих считать нам совершенным? [Електронний ресурс] / 33b.ru – 33 буквы алфавита. — Режим доступу: <http://forum.33bru.com/index11.html> (Дата звернення: 02.03.2015).
11. Аваз-Нурзеф, М. Именем Пушкина – Грани Лондонского турнира [Електронний ресурс] / М. Аваз-Нурзеф // Проза.ру. — Режим доступу: <http://www.proza.ru/2005/11/12-25> (Дата звернення: 02.03.2015).
12. Прокопович, Л. Как же тут не ахнуть! [Електронний ресурс] / Л. Прокопович // Проза.ру. — Режим доступу: <http://www.proza.ru/2015/03/03/618> (Дата звернення: 03.03.2015).
13. Горос, Д. Винегрет рецензий [Електронний ресурс] / Д. Горос // Стихи.ру. — Режим доступу: <http://www.stihi.ru/avtor/egoros&book=7> (Дата звернення: 02.02.2015).
14. Левитанский, Ю. Царевич [Електронний ресурс] / Ю. Левитанский // Литературные пародии. — Режим доступу: <http://litparody.ru/authors/levitanskiy-yuriy/tsarevich.html> (Дата звернення: 09.07.2014).
15. Левитанский, Ю. Строгая морковь [Електронний ресурс] / Ю. Левитанский // Литературные пародии. — Режим доступу: <http://litparody.ru/authors/levitanskiy-yuriy/strogaya-morkov.html> (Дата звернення: 09.07.2014).
16. Прокопович, Л. Ландыш под серпом [Електронний ресурс] / Л. Прокопович // Проза.ру. — Режим доступу: <http://www.proza.ru/2014/07/04/517> (Дата звернення: 04.07.2014).

References

1. Prokopovich, L.V. (2014). Literary parody in the discourse of social and cultural communication. In V.G. Sprinsyan (Ed.), *Proceedings of VII International Scientifically-Practical Conference "Informational education and professional-communicative technologies of XXI centuries"* (pp. 221-227). Odesa: SIMEX Print.
2. Moskvina, V.P. (2004). The linguistic pastiche and parody. *Russkaya Rech*, 2, 45-57.
3. Gorkin, A.P. (Ed.). (2007). *Literature and Language*. Moscow: ROSMAN.
4. Morozov, A. (1960). Parody as a literary genre. *Russian Literature*, 1, 50-77.
5. Dostoevsky, F. (1994). *Demons: A Novel in Three Parts*. New York: A.A. Knopf.
6. Aldanov, M.A. (1991). *Istoki* (Vols. 1-2). Moscow: Izvestiya.
7. Gorlovsky, A. (Ed.). (1985). *Song of Love: Russian Love Lyrics*. Chisinau: Literaturii Artistice.
8. Prutkov, K. (2007). *Fruits of Reflection*. Donetsk: BAO.
9. Zharzhevskaya, Z. (2012). Stihy o stihah. *Stihi.ru*. Retrieved from <http://www.stihi.ru/2012/03/17/1610>
10. 33b.ru (n.d.). *What is perfect poem?* Retrieved from <http://forum.33bru.com/index11.html>
11. Avaz-Nurzuf, M. (2005). In the name of Pushkin – The Edge of London Tournament. *Proza.ru*. Retrieved from <http://www.proza.ru/2005/11/12-25>
12. Prokopovich, L. (2015). Kak zhe tut ne ahnut'! *Proza.ru*. Retrieved from <http://www.proza.ru/2015/03/03/618>
13. Goros, D. (2011). Vinegret recenziiy. *Stihi.ru*. Retrieved from <http://www.stihi.ru/avtor/egoros&book=7>
14. Levitanskiy, Yu. (n.d.). Tsarevich. *Literaturnie Parodii*. Retrieved from <http://litparody.ru/autors/levitanskiy-yriy/tsarevich.html>
15. Levitanskiy, Yu. (n.d.). Strogaya morkov'. *Literaturnie Parodii*. Retrieved from <http://litparody.ru/autors/levitanskiy-yriy/strogaya-morkov.html>
16. Prokopovich, L. (2014). Landysh pod serpom. *Proza.ru*. Retrieved from <http://www.proza.ru/2014/07/04/517>

Надійшла до редакції 3 квітня 2015 р.